

STADSHOLMEN

SKANSBACKEN 2

Skansbacken 4

JOHANNESHÖV

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

❶ BOSTADSHUS

❷ UTHUS

VY ÖVER GAMLA DALARÖVÄGEN FRÅN SÖDER
MED SKANSBACKEN 2 TILL VÄNSTER I BILD OCH
DEN NYINVIGA SKANSTULLSBRON I FONDEN.
FOTO F. LARCKE 1948, SSM F37939.

VY FRÅN HÖJDEN I NORDVÄST OCH NER
MOT GÅRDSSIDAN AV SKANSBACKEN 2.
FOTO F. LARCKE 1948, SSM F37937.

Gården på Skansbacken 2 har en lång och brokig historia. Den hörde ursprungligen samman med verksamheten vid den kvarn, som troligen redan under 1600-talets senare del hade uppförts på berget strax söder om Skanstull.

Läget nära Stockholms södra infart bidrog till att gården under 1700-talet kom att inrymma en krog. Därefter arrenderades den av både hemslaktare och senare även personer inom häståkeribranschen. Sedan 1980-talet används den gamla gården som föreningslokal.

Det långsmala huset vid kanten av den bevarade resten av Södra landsvägen är ett uttryck för den småskaliga bebyggelse med tillhörande verksamheter, som efter hand samlades strax utanför huvudstadens tullar. Tillsammans med den gamla slaktargården mitt över vägen utgör Skansbacken 2 en fin och

ovanligt välbevarad miljö, med exteriörer från 1800-talets senare hälft.

Fastigheten Skansbacken 2 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Fram till 1900-talets början ingick området kring Gullmarsplan i Enskede gårds 600 hektar stora egendom. Området präglades av både lantlighet, med odlade dalgångar och skogbevuxna höjder, och

SKANSBACKEN 2 I SNÖYRA. GATUFASADEN I ÖSTER OCH DEN HÖGRE NORRGAVELN. DEN TYPISKA FÄRGSÄTTNINGEN UNDER 1800-TALET VAR LJUSA FASADER OCH MÖRKARE FÄRGER KRING FÖNSTREN OCH FASADENS ÖVRIGA BÄRANDE UTTRYCK. FOTO J. MALMBERG.

det speciella läget invid det smala näset vid Skanstull. Skanstull var stadens södra infart och betydelsefull tullport sedan 1600-talets mitt och cirka 200 år framåt. Strax söder om tullen låg ett vägsäl, där Södra landsvägen fortsatte söderut längs Stockholms-åsens rygg mot Dalarö medan den medeltida vägsträckningen Göta landsväg vek av västerut längs en dalgång. Österut ägdes marken av Hammarby gård och närmast Hammarbysjön fanns verksamheter som textilindustrier och färgerier, vilket som så småningom utvecklades till ren hamnverksamhet.

År 1904 förvärvades Enskede gård av Stockholms stad, i syfte att förverkliga nya stadsplaneidéer och samtidigt komma tillrätta med stadens omfattande bostadsproblem. Den del som motsvarar Johannes-hov byggdes ut på 1940-talet, med upp till nio våningar höga punkthus kring dess centrum Gullmarsplan, invigt 1946. Byggandet av Skanstullsbron och tunnelbanestationen, invigda 1946 respektive 1950, var betydelsefullt för områdets utbyggnad.

Området kring Gullmarsplan präglas fortfarande av kommunikationsleder, genom tunnelbanan med

bussterminal, tillfarter till Södra länken och den starkt trafikerade Nynäsvägen. I utkanten av 1940-talets bostadsbebyggelse har under 1980- och 1990-talet tillförts en omfattande nybebyggelse, främst i Globenområdet söder om Gullmarsplan och Södra Hammarbyhamnen i öster.

HISTORIK

En kvarnfastighet söder om Skanstull

Den strategiska platsen invid den flaskhalsliknande södra infarten mot Stockholm torde ha varit bebyggd sedan lång tid. På höjden söder om vägsället mellan Södra landsvägen och Göta landsväg anses ha funnits en kvarn, åtminstone sedan 1600-talets slut. En karta från 1761 visar en inhägnad tomt med kvarn och bostadshus, motsvarande fastigheten Nedre Skanskvarn, omfattande dagens Skansbacken 2.

Tillstånd att inrätta krog

I skrift omnämns fastigheten tidigast året därpå, 1762. Detta år fick ägaren till Enskede gård tillstånd från landshövdingeämbetet att inrätta en krog på

GÅRDEN FRÅN NORDVÄST MED DEN UNDER 1800-TALET TILLBYGGDA SALEN TYDLIGT MARKERAD I EXTERIÖREN. FOTO J. MALMBERG.

”högra sidan om landsvägen”. Det var det första värdshuset utanför södra tullen. Förutsättningen för tillståndet var att innehavaren kontrollerade att ”vanartigt folk” inte undergrävde landsvägen genom uttag av sand. Uppgiften lyfter fram det faktum att fastigheten ligger på grusåsen Stockholmsåsen, som bland annat användes till stadens uppbygg-nad genom uttag av sand och grus.

Fastigheten Nedre Skanskvarn med krogrörelse arrenderades ut och arrendatorerna avlöste varandra. Av allt att döma var krogrörelsen nu av störst betydelse på fastigheten, jämfört med verksamheten vid kvarnen. Krogen fanns kvar till 1838, då rättigheterna av okänd anledning drogs in. Vid samma tid var kvarnen förfallen och sedan något tiotal år obrukbar, varför den revs under 1840-talet. Bostadshuset på fastigheten hyrdes då ut till en slaktare.

Återigen mjölnare som arrendatorer

År 1859 flyttades en så kallad holländsk väderkvarn från ett område längre söderut inom Enskede gårds ågor, till en höjd strax väster om läget för den rivna

kvarnen. Den nya kvarnverksamheten kom att arrenderas av innehavaren till den gamla fastigheten Nedre Skanskvarn, och på så vis kom fastigheten att under en tid ännu en gång att innehåsa av mjölnare. Platsen där den nya kvarnen hade byggts upp, och där den står än i dag, benämndes Skanskvarn. Den gamla fastigheten Nedre Skanskvarn fick istället den formella beteckningen Höjden.

Slaktare och åkare

Efter att kvarnrörelsen definitivt lades ner år 1882 arrenderades fastigheten återigen av slaktare. Uthuset på fastigheten tillkom senast under denna period. Såväl uthus som bostadshus syns på en målning från 1800-talets senare hälft. Enligt uppgift ska uthuset bland annat ha använts som smedja.

Efter stadens förvärv av Enskede gård under seklets första år övergick fastigheten i kommunal ägo och förvaltades av Fastighetskontoret. Nytt kvarternamn kom att bli Biodlaren. År 1912 förbjöds småslakterier och hemslakteri och Enskede centrala slakthusområde invigdes. Vid tiden hyrdes fastig-

DE SPRÖJSADE FÖNSTREN OMFATTAS AV SLÄTA, FIGURSÅGADE FODER OCH KAN TILLSLUTAS MED FÖNSTERLUCKOR. FASADENS PANEL AVSLUTAS UPPÅT GENOM EN LIGGANDE BRÄDA SOM ÄR FIGURSÅGAD I BÅGAR. ÖVERST I BILD SKYMTAR DEN LIKALEDES FIGURSÅGADE TAKFOTSLISTEN. FOTO J. MALMBERG.

heten 2 av en slaktaränka. Så småningom tillkom hyresgäster som sysslade med häståkeri.

Föreningslokal från 1980

Efter att den sista privata hyresgästen hade flyttat i början av 1970-talet, stod huset obebott under flera år. År 1979 genomförde Stockholms stadsmuseum en byggnadshistorisk inventering och året därpå gavs Stockholms Motorcykelklubb Rapido ett löfte om att få hyra den gamla byggnaden som föreningslokal. Som motprestation skulle klubben stå för den nödvändiga renoveringen, med bistånd från fastighetskontoret.

År 2007 övertog AB Stadsholmen fastigheten.

Om- och tillbyggnad i flera omgångar, alltsedan 1700-talet

Bostadshuset på fastigheten har sedan 1700-talet byggts ut och om i flera omgångar, men entydiga handlingar som beskriver den relativt komplicerade utbyggnadshistorien saknas. Därför är det av särskild vikt att dokumentera äldre ytskikt och konstruktion som blottläggs vid eventuella renoveringar och

framtida åtgärder, då dessa kan ge betydelsefulla bidrag till byggnadens historieskrivning. Med hjälp av det källmaterial som ändå finns och bedömning av dagens utseende, kan man ändå anta en utbyggnadshistorik.

Enligt arrendekontraktet 1780 bestod byggnaden då av "en stuga med kammare och litet kök". Med ordet stuga avsågs rum med eldstad, oavsett storlek. Sannolikt låg rummen på rad efter varandra, och ingår i dag i byggnadens sydöstra del. Därefter skedde möjligen en utbyggnad åt norr. År 1805 uppges huset vara utbyggt mot väster, vilket möjligtvis avser byggnadens sydvästligaste del, där inte minst dörrfoder av sengustaviansk karaktär antyder mer omfattande förändringar kring sekelskiftet 1800. Utbyggnaden uppges vara utförd i korsvirkesteknik, ett uttryck som kunde användas för olika slags enklare konstruktioner, vilka varken var av timmer eller av tegel.

Salen längst i norr tillbyggdes under 1800-talets senare hälft, enligt en muntlig uppgift 1882 eller strax efter, med större bredd och högre takhöjd jämfört med det befintliga huset. Exteriören med dess panel, som avslutas uppåt med en bågfris, de

KAKELUGNEN I RUMMET SÖDER OM SALEN, KARAKTERISTISK FÖR TIDEN 1860-1880, ÄR HUSETS ENDA BEVARADE ELDSTAD. FOTO J. MALMBERG.

svängda fönsterfodren samt takfotens och vindskivornas figursågning är samtida med tillbyggnaden av salen. Slutligen har den till salen anslutande västra förstugan byggts ut strax efter salsutbyggnaden.

Uppmätning och ombyggnad 1930

År 1930 lät fastighetskontoret mäta upp bostadshuset. Byggnaden inrymde en stor lägenhet om sex rum, kök, förstuga, passager och småutrymmen, ett vindsrum samt en liten källare under byggnadens mittparti. Mot den gamla landsvägen i öster låg en rumsfil om fem rum. I varje rum stod en kakelugn och i köket en vedspis. I ett av de mindre utrymmena fanns ett torrdass.

Exteriören var lika dagens, med det undantaget att salen inte hade fönster mot gården, dessutom var sannolikt taket då fortfarande täckt av takspån, som det hade varit sedan 1800-talets mitt.

Efter uppmätningen genomfördes en ombyggnad, då huset inreddes med två kök, för att betjäna två lägenheter. Några av dörröppningarna sattes igen och andra togs upp, men rumsvolymer bevarades i

huvudsak. Salen i norr delades dock av till två mindre rum och ett nyupptaget fönster mot gården gav ökat ljus åt det ena av dem. Vid samma tillfälle, eller strax därefter, drogs vatten och avlopp in i byggnaden och samtliga kakelugnar, undantaget en, togs bort.

Upprustning och renovering

Under 1981 – 1982 genomförde hyresgästen, MC-klubben Rapido, en omfattande renovering av bostadshuset. Till stor del utfördes arbetet genom medlemmarnas frivilliga insatser. Salen återställdes till ursprunglig volym och en igensatt dörröppning togs upp. Några golv och väggpartier ersattes med nytt material, andra väggpartier gavs en invändig tilläggsisolering. Enkla fönster från 1800-talet byttes mot kopplade båg- och taket täcktes med plåt, istället för den takpapp som då fanns. Kök och hygienutrymmen förnyades och slutligen renoverades samtliga ytskikt genom målning och tapetsering.

Efter 1980-talet har klubben genomfört mindre underhållsrenoveringar samt installerat en braskamin i salen mot norr.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Byggnaden är ett sammanbyggt, en våning högt trähus i både timmer och enklare konstruktion. Den nordligaste delen, motsvarande den tillbyggda stora salen, är både högre och bredare än resten av byggnaden. Tillbyggnadens större husdjup är förlagt mot väster, så att östfasaden ändå har ett jämnt husliv. Huskropparna har plåttäckta sadeltak och tre skorstenar av 1800-talstyp. Den grundare, södra huskroppen är utbyggd mot väster under ett flackt pulpettak. Under taket finns ett oinrett vindsplan samt under byggnadens mittparti en liten gråstenskällare med bjälktak.

Fasaderna är klädda med en gulmålad lockpanel. Panelen avslutas uppåt mot en tvärliggande bräda, som har ett utsågat bågmotiv. De brunmålade fönsterfodren är släta men figursågade, liksom även takfotsbrädan är figursågad. Dessa figursågade motiv uttrycker en relativt enkel variant av den så kallade schweizerstilen, som mest framträdande i trähusarkitekturen under 1860 – 1890-talet. Fasaden mot gården, västfasaden, är enklare och delvis klädd med pärlspont, och fönsterfodren är här utan figursågning.

Bottenplanets samtliga fönster är i dag försedda med brunmålade fönsterluckor. Luckorna mot den forna landsvägen i öster har 1700-talskaraktär medan luckorna till salens höga fönster är samtida med dess utbyggnad under 1800-talets senare del. Fönsterluckorna mot gården är tillförda huset i samband med 1980-talets renovering.

Interiör

Planlösningen är genom de successiva utbyggnaderna lite svåröverskådlig, dock kan planens huvuddrag sammanfattas genom en rumsfil mot öster, en större sal med högre takhöjd i norr samt entréer, förstugor och passager i utbyggnaden mot väster. Rumsfilen om fem rum är i dag igensatt mellan två av rummen och de tidigare lägenheterna rymmer två lokaler.

Interiörernas blandning av fast inredning från olika tider illustrerar byggnadshistorien. Bland äldre snickerier finns dörrar med fyra stående fyllningar, en dörrtyp som förekom under såväl 1600-talet som 1700-talet, en enkel fotpanel av 1700-talskaraktär liksom klassiserande foder från tiden kring 1800 och strax därefter. Samtliga dessa snickerier är koncentrerade till husets södra delar.

Den enda ursprungliga eldstaden är en vit, flat

kakelugn med bård ”a la greque”, från någon gång mellan 1860-1880-talet, i rummet närmast salen.

Från 1800-talet finns vidare pardörrar från tiden för tillbyggnaden av salen. I samma rum som den ovan nämnda kakelugnen bevaras även en samtida fotpanel. Slutligen bär den norra förstugan, avdelad i två delar, en påtaglig karaktär av sent 1800-tal genom att den bevarar såväl dörrblad från tiden som ett stort väggfast skänkskåp och väggar klädda med pärlspontpanel. Förstugans östra vägg kläs in med byggnadens exteriörpanel, vilket tydliggör att förstugan är sekundärt utbyggd.

Uthus

Uthuset väster om manbyggnaden är enkelt och envåingt med regelstomme av trä. Det står på en sockel av natursten samt har fasader av brun lockpanel under ett sadeltak täckt med takpapp. Dörrarna är enkla paneldörrar, lika fasaden. Byggnaden används som förråd.

Övriga byggnader

På fastighetens norra del står en envåinig byggnad med fasader av grönmålade träpaneler under ett flackt sadeltak. Byggnaden uppfördes 1960 som lagerlokal och gummiverkstad och bevarar ursprunglig karaktär av enkel verkstadsbyggnad. Den ingår inte i Stads- holmens fastighetsinnehav.

TRÄDGÅRDEN

Tomten inhägnas genom ett brunmålat spjälstaket i gammaldags utförande, men staketet sträcker sig söderut, utanför den aktuella fastigheten, och omfattar även delar av grannfastigheten. Närmast västfasaden är marken lagd med storgatssten, i övrigt är gårdsplanen grusad och tomten planterad med gräs och buskar av enkel och gammaldags karaktär. Tillsammans med några höga, äldre lövträd bildas en fin liten miljö av genuin karaktär.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.